Írta: Adminisztrátor
2017. július 16. vasárnap -

2017. július 3. - **A neves történész az egykori kormányzó mai megítélésének ellentmondásairól és a populizmusról**

Romsics Ignác szerint a Horthy-szobrok avatói és ellenzői is elszomorítóan egyoldalúan értelmezik a történelmet, ami nem is csoda, hiszen az emlékezetpolitikusok érdeke, hogy ördögökkel és angyalokkal népesítsék be a múltat. A történész beszélt arról is, visszatérhet-e a két világháború közötti Európa, s szóba kerültek a lopakodó populizmus esélyei.

– Nemrég avattak egy új Horthy-szobrot. Mit gondol, akik avatnak, illetve azok, akik elítélik, tudják, miről beszélnek?

– 10-15 évvel ezelőtt, amikor az árpádsávos lobogók kezdtek feltünedezni a Magyar Gárda és más jobboldali radikális szervezetek megmozdulásain, az autók szélvédőin pedig a Nagy-Magyarországot ábrázoló matricák, baloldali körökben nagy volt a megdöbbenés. Mára mindkettő megszokott jelenséggé vált. Tartok tőle, hogy a Horthy-szobrokkal is így fogunk járni. 2012-ben, amikor az első Horthy-szobrot avatták, és Gyömrőn teret akartak elnevezni a kormányzóról, napokig téma volt az újságokban és a tévécsatornákon. A mostani szoboravatáson jó, ha félszáz ember vett részt, a tüntetők pedig még kevesebben, legfeljebb kéttucatnyian voltak. Aztán hogy a szobrot avatók és az ellentüntetők szószólói hogyan interpretálják Horthy történelmi szerepét, az már más kérdés. Megnéztem az eseményről szóló tudósítást, és rezignáltan konstatáltam: ugyanolyan egyoldalúan, mint évekkel ezelőtt. A szoboravató Patrubány Miklós, a Magyarok Világszövetségének elnöke arról beszélt, hogy Horthy megmentette a fővárosi zsidókat, a DK képviseletében szónokló ellentüntető hölgy pedig arról, hogy Horthyt felelősség terheli a zsidók deportálásáért. Mindkét állítás igaz, de mindkettő részigazság. A teljes igazságot a két állítás együtt tartalmazza. Az emlékezetpolitikusok azonban nem kedvelik az ilyenfajta „bonyolultságot”, ők – a történészektől eltérően – ördögökkel és angyalokkal szeretik benépesíteni a múltat.

– Most jelent meg új kötete a Horthy-korszakról. Miért ezt a periódust választotta fő kutatási témájául?

– Pályámat – a hetvenes évek elején – az 1918–19-es forradalmak és ellenforradalmak történetének vizsgálatával kezdtem. Első könyvem is e témakörben jelent meg. 1977-től azonban, amikor a kecskeméti levéltárból az MTA Történettudományi Intézetébe kerültem, a Horthy-korszak kutatása lett a feladatom, és az is maradt egészen 1986-ig, amikor átigazoltam az akkor alakult magyarságkutató csoporthoz. E közel tíz esztendő alatt kezdtem el foglalkozni Bethlen Istvánnal, és ekkor készítettem el a Horthy-rendszer berendezkedésével és a bethleni konszolidációval kapcsolatos munkámat, amely 1982-ben jelent meg Ellenforradalom és konszolidáció címmel. A mostani kötetnek ez az első szövege, amelyet további hét egészít ki. Említett tanulmányaimat az elmúlt 25 évben írtam, kapcsolódva oktatási feladataimhoz. 1991-től ugyanis, amikor az ELTE Történeti Intézetébe kerültem, főleg a Horthy-korszakot tanítottam, s részben ezt tanítom napjainkban is Egerben.

– A kötet hátlapján az áll, hogy Horthy megítélése eléggé szélsőséges ma: van, aki szerint fasiszta diktátor volt, mások egyenesen demokrataként tekintenek rá. Miért van ez a nagy szakadék a két felfogás között?

– 1918–19-ben a magyar társadalom két részre szakadt. Már az 1918-as őszirózsás forradalom demokratikus célkitűzései is sértették az addigi elit érdekeit, az 1919-es Tanácsköztársaság pedig, amely az oroszországi bolsevista forradalmat másolta, a városi középrétegeket és a birtokos parasztságot is megfosztotta vagy meg akarta fosztani vagyonától. A kommün

internacionalizmusa és antiklerikalizmusa ráadásul sok egyszerű ember hazafias és vallásos érzelmeit, meggyőződését is sértette. Akik emiatt fellázadtak, azokra lesújtott a vörösterror. Mindezek miatt a társadalom igen jelentős része – szerintem többsége – a Tanácsköztársaság bukását kívánta, és Horthyt messiásként fogadta. Azt sem bánták, hogy a Nemzeti Hadsereg egyes alakulatai – az 1919-es Lenin-fiúkhoz hasonlóan – önkényes kivégzések százaival félemlítették meg a másik oldalt. Horthy diametrálisan különböző megítélése tehát már ekkor, 1919–20-ban kialakult. A jobboldali és mérsékelten liberális lapok a magyar történelem két korábbi kormányzójának, Hunyadi Jánosnak és Kossuth Lajosnak az örököseként méltatták, és nagy elismeréssel szóltak rendteremtő tevékenységéről. A rendszer baloldali – demokratikus és kommunista – ellenzéke viszont szörnyeteget, véreskezű gyilkost látott benne. A két világháború között az utóbbi megközelítés érthetően háttérbe szorult, a kormányzó pozitív kultusza viszont egyre markánsabbá vált. 1938 és 1941 között az addigi „országmentő” mellé új epitheton ornanst kapott: ekkor lett „hongyarapító”. 1945 után fordult a kocka: hongyarapítóból „nemzetvesztővé” és – legalábbis a tankönyvekben és a hivatalos megközelítésekben – a magyar történelem egyik legnegatívabb figurájává stilizálódott. A rendszerváltás utáni szellemi és politikai pluralizmus körülményei Horthy kultuszának és ellenkultuszának építését egyaránt lehetővé tették, és a társadalom különböző csoportjai éltek és élnek is ezzel a lehetőséggel. A jobboldali radikálisok tisztelik, a baloldaliak gyűlölik. A többséget adó centrum pedig bizonytalan és/vagy érdektelen. Az iskolázottabb és a történelmet ismerő értelmiség tudja, hogy a jövőnk nem a Horthy-kép tónusától függ.

– Mennyire volt törvényszerű, hogy negyedszázadon át ő állt Magyarország élén?

– Egyáltalán nem volt törvényszerű. Bár 1920-ban nagy parlamenti többséggel választották kormányzóvá, azt mindenki átmeneti megoldásnak tartotta. Úgy gondolták, hogy rövid időn belül mód lesz a magyar trón betöltésére, és akkor megszűnik a kormányzói méltóság. A királykérdés azonban a várakozások ellenére a korszak végéig függőben maradt. Ez azért alakult így, mert a győztes nagyhatalmak nemcsak IV. Károly, hanem fia, Ottó trónra kerülését is ellenezték. Amikor az 1920-as évek végén, Ottó nagykorúvá válása idején Bethlen puhatolózott ez irányban, Londonban, Párizsban és Rómában egyaránt elutasításra talált. Hitler 1933-as hatalomra kerülése után pedig szó sem lehetett az angolbarát és náciellenes „trónörökös” visszahozataláról. Másvalakit persze az 1920-as években és később is királlyá választhattak volna, ám ezt a magyar katolikus felső papság és a magyar arisztokraták többsége folyamatosan ellenezte. Utóbbiak miatt még azt sem volt könnyű elérni, hogy Horthy idősebb fiát, Istvánt 1942-ben kormányzóhelyettessé válasszák. A második világháború vége felé egyébként három lehetőséget latolgattak a befolyásos politikusok: Ottó trónra ültetését; az olasz királyi család egyik tagjának királlyá koronázását; valamint Horthy, illetve a Horthy család hatalmának meghosszabbítását. A balkáni partraszállás elmaradása és a térség átengedése a Szovjetuniónak természetesen minden ilyen tervet irreálissá tett, ezért ezek 1945 után fel sem merültek.

– Milyen volt Horthy megítélése a kortárs európai politikában?

– Az 1930-as évek közepéig Horthyt egyetlen európai államfő sem hívta meg vagy fogadta, és Magyarországra sem látogatott közülük senki. Ez nem volt véletlen. A fehérterror, az 1921-es második királypuccs fegyveres leverése és a Habsburgok ezt követő detronizálása a magyar államfőt nemkívánatos személlyé tette az európai high society köreiben. (A második világháború után Franco tábornokot hasonló izoláltság sújtotta.) Az 1930-as évek közepétől azonban megváltozott a helyzet. Először Hitler fogadta 1936-ban, majd még ugyanabban az évben Mussolini, III. Viktor Emánuel és XI. Piusz pápa Rómában. 1936–37-ben többször

megfordult Bécsben is, és látogatásait 1937-ben az osztrák vezetők és az olasz király is viszonozták. Hitler egyszer sem jött Budapestre, Horthy viszont a háború alatt többször is meglátogatta. Mindez jól mutatta az 1920-as és az 1930-as évek Európája közötti különbségeket és egyben Magyarország átalakuló külkapcsolatait. Az 1930-as évek közepétől Magyarország gazdaságilag és politikailag is egyre inkább a náci Németországhoz kötődött. Ezt mérsékelni lehetett volna, elkerülni azonban nem.

– Milyen volt a személyes viszonya a parlamentáris demokráciához, a szabad sajtóhoz, az ellenzékhez?

– Alapvetően konzervatív és nemzeti beállítottságú személyiség volt, mint a kormányzati politikusok többsége. A XX. században terjedő tömegdemokráciákról Bethlenhez hasonlóan lesújtó véleményt alakított ki, sőt – Bethlentől eltérően – magát a parlamentarizmust sem becsülte túl sokra. Számos fiatal tisztjével ellentétben megértette azonban, hogy a 93 ezer négyzetkilométeres, nyolc-kilenc milliós lakosságú és csak szerény gazdasági eredményekre képes Magyarországnak alkalmazkodnia kell az összeurópai trendekhez. Vagyis nem mehet szembe a koráramlatokkal, és nem vezethet be diktatúrát. Véleményének egyik legeklatánsabb jelét 1923-ban adta, amikor jobboldali radikális bizalmasainak kijelentette: „Ebben az országban rendnek kell lenni, és én rendet is fogok tartani. A rendetlenkedőkbe belelövetek, s ha a rendetlenség a jobboldalról történik, számomra a különbség csak annyi, hogy azokba fájó szívvel fogok belelövetni, míg egy esetleg baloldalról jövő rendetlenkedésbe passzióval.” A nyilasokat sem szerette, ám a kommunistákat még kevésbé.

– És Trianonhoz milyen volt a viszonya? E tekintetben reálpolitikus volt?

– Trianont az egész magyar társadalom elítélte, természetesen Horthy is. Az 1938 és 1941 közötti revíziós sikerek azonban nem rajta és alapvetően még csak nem is a magyar politikán, hanem a nemzetközi helyzet alakulásán múltak. A 1938-as első bécsi döntésre és Kárpátalja 1939-es visszakerülésére Csehszlovákia felbomlási folyamatának részeként került sor, amelyet viszont ismeretes módon Hitler koreografált. Észak-Erdély és a Székelyföld 1940-es visszakerülését megelőzte a Szovjetunió fellépése Romániával szemben, amelynek célja és eredménye Besszarábia visszaszerzése volt. Bácska 1941-es visszacsatolását a Jugoszlávia elleni német–olasz–magyar–bolgár fegyveres fellépés tette lehetővé. Kétségtelen viszont, hogy Horthy sikeresen és nagyon hatásosan törekedett arra, hogy összekösse ezeket az eredményeket saját személyével. Mindegyik bevonuláson részt vett, Kassán, Kolozsváron és más nagyobb városokban hatásos beszédeket mondott, a sajtó istenítette, a magyarok ujjongtak. Elég megnézni a korabeli filmhíradókat, vagy elolvasni Márai Sándor lelkes tudósításait, hogy megértsük ezt a lelkiállapotot. Az igazi politikusi feladat persze nem az „ajándékok” (Márai) elfogadása, hanem a visszakapott területek vagy azok egy részének a megőrzése lett volna. Ez azonban nem sikerült.

– És mit kellett volna tennie, tenniük, hogy sikerüljön?

– Nem kellett volna sietni a Szovjetunió elleni hadba lépéssel, nem lett volna szabad a 2. magyar hadsereget feláldozni, nem kellett volna a németeket 1944 márciusában „vendégként” fogadni, és Romániához hasonlóan ki kellett volna ugorni a háborúból. Ezek a lépések természetesen áldozatokkal jártak volna, ám azokat így sem tudtuk megspórolni. Az egyetlenek voltunk, akik 1946-ban úgy ültünk le a párizsi békekonferencia asztalához, hogy lényegében semmit sem tudtunk felhozni a mentségünkre.

– Vannak még „fehér foltok” Horthy körül a történetírásban? Minden vele kapcsolatos forráshoz hozzá lehet ma már jutni?

– Nagyon valószínű, hogy olyan források, amelyek alapvetően megváltoztatnák a történetírás

Horthy-képét, nem fognak előkerülni. Részletkérdésekben azonban módosulhat a tudásunk. Catherine Horel francia történész magyarul 2017-ben megjelent biográfiájában például érdekes új mozzanatokról olvashatunk Horthy portugáliai letelepedéséről és ott töltött éveiről. Ehhez az kellett, hogy a szerző elmenjen a svájci, vatikáni és lisszaboni levéltárakba, amit mások korábban nem tettek meg. Egy fiatal magyar történész pedig, Turbucz Dávid, aki már két könyvet is írt Horthyról, a bécsi hadilevéltárban kutakodva derítette ki, hogy Horthy eredményei a fiumei tengerésztiszti akadémián korántsem voltak olyan jók, mint korábban gondoltuk. Azt, hogy a cattarói matrózlázadás leverése nem Horthy lelkén szárad, már korábban is tudtuk, ezt csak az 1945 utáni propagandamunkák állították róla.

– Milyen üzenete van Horthynak és korszakának mára? Lehet bármilyen párhuzamot vonni a mai és az akkori Magyarország, illetve a mai Európa és az akkori között?

– Bár sokan talán másként látják, véleményem szerint a Horthy-korszak a magyar történelem lezárt korszaka, és a két világháború közötti Európa sem fog többé visszatérni. Nincs ma Európában egy új Hitler, új Mussolini vagy új Franco, és Magyarországon sem látni az új Horthyt. Ezzel szemben van Európai Unió, amelynek Németország, Franciaország és Olaszország is tagja, s mindhárom a parlamentáris demokrácia elkötelezett híve. Minden belső problémája ellenére még Spanyolországról is ez mondható el. Kétségtelen, hogy néhány uniós országban – így Magyarországon is – felerősödött a populista demagógia, és megjelentek a parlamentáris demokrácia intézményrendszerét gyöngítő autoriter törekvések. Hatékony külső támogatás híján ezek azonban előbb vagy utóbb visszaszorulnak, és ismét bebizonyosodik, hogy a felvilágosodás alapeszméire támaszkodó társadalmi és politikai berendezkedésnél jobbat és humánusabbat nem tudunk kitalálni. ***Kósa András***